

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.13>
УДК 327.5 (477)

Людмила МАРКІВСЬКА

кандидат історичних наук, доцент,
Волинський обласний ліцей з посиленою військово-фізичною
підготовкою імені Героїв Небесної Сотні, м. Луцьк

ORCID: 0000-0002-3017-5587
E-mail: markivska1@ukr.net

Наталія СІРУК

кандидат історичних наук, доцент,
«Волинський фаховий коледж» - структурний підрозділ
Національного університету харчових технологій, м. Луцьк

ORCID: 0000-0003-3504-9368
E-mail: siruk.nat@meta.ua

НАРАТИВИ «НЕКОНВЕНЦІЙНОЇ» ВІЙНИ СУЧАСНОЇ МОСКОВІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті прорушуються ключові наративи сучасної московії у війні проти України. Довготривале перебування України під пильним контролем та керівництвом кремля, не дає останньому змиритися із вибором українців – будувати власну незалежну державу. Державотворчий процес в Україні почався із проголошенням незалежності 24 серпня 1991 року. Тогочасна єльцинська росія у 90-х роках «виборювала» своє правонаступництво. Проходить процес переділу власності в СРСР. У 2000 році у росії відбувається зміна політичного керівництва. Посаду президента РФ займає путін. З його приходом у державі починає формуватися новий тип політичного режиму – путінізм. Починається новий період відносин росія – Україна.

Акцентується увага на тому, що саме у період путінізму в сучасній московії з'являється великоімперські шовіністичні настрої. У цей час росія активно готується до «неконвенційної» війни з

Україною. У «гібридній» війні використовуються не тільки військові засоби ведення боротьби, але й невійськові: інформаційні, економічні, енергетичні, дипломатичні. Першочергово росія починає використовувати інформаційний простір. Країна-агресор вдається до дезінформації та формування образу України як штучно створеної держави, а українців як неіснуючої нації. Крім того, на внутрішньому інформаційному просторі Україну позиціонують як «зовнішнього ворога», за яким стоїть Захід, США та НАТО. І власне вони, за словами російської пропаганди, сприяють функціонуванню «Київського фашистського режиму» («хунти»). Розкривається нарратив про росію у війні з Україною, який проявляється у шантажі світової спільноти ядерною зброєю, що зумовлює світове суспільство активно реагувати санкціями. Енергетичний шантаж та руйнування енергосистеми України зумовили пошуки нових джерел отримання енергоносіїв. Вихід росії із «зернової угоди» - показ реального «зацікавлення» її керівництва у вирішенні глобальних проблем.

Ключові слова: нарратив, «неконвенційна війна», шантаж, росія, Україна.

Liudmyla MARKIVSKA

Ph.D. in History, Associate Professor,
Heroes of the Heavenly Hundred Volyn Regional Lyceum

Natalia SIRUK

Ph.D. in History Associate Professor,
“Volyn Professional College” – a structural Department
of the National University of Food Technologies, Lutsk

NARRATIVES OF “UNCONVENTIONAL” WAR OF MODERN MOSCOW AGAINST UKRAINE

Abstract. The article deals with the key narratives of modern moscovy in the war against Ukraine. The long-term stay of Ukraine under the close control and leadership of the kremlin does not allow the latter to come to terms with the choice of Ukrainians – to build their own independent state. The state-building process in Ukraine began with the declaration of independence on August 24, 1991. In the 1990s, Yeltsin's russia was "choosing" its legal succession. The process of property redistribution of the USSR was underway. In 2000, a change of political leadership took place in Russia. The president of the russian federation is putin. With his arrival, a new type of political regime began to take shape in the state - putinism. A new period of russia - Ukraine relations is beginning. It was during this period that modern moscovites began to feel the chauvinistic sentiments of the Great Empire. Already during this period, russia is actively preparing for an "unconventional" war with Ukraine. In a "hybrid" war, not only military means of warfare are used, but also non-military ones: informational, economic, energy, diplomatic. First of all, russia is starting to use the information space. The aggressor country resorts to disinformation and forming the image of Ukraine as an artificially created state, and Ukrainians as a non-existent nation. In addition, in the domestic information space, Ukraine is positioned as an "external enemy" backed by the West, the USA, and NATO. And actually, according to Russian propaganda, they contribute to the functioning of the "Kyiv fascist regime" ("juntas"). Narrative of russia in the war with Ukraine is manifested in blackmailing the world community with nuclear weapons, which causes society to actively react with sanctions. Energy blackmail and the destruction of Ukraine's energy system led to the search for new sources of energy. russia's exit from the "grain agreement" is a demonstration of the real "interest" of its leadership in solving global problems.

Keywords: Narrative, "Unconventional War", Blackmail, russia, Ukraine.

*Дерево свободи необхідно поливати
час від часу кров'ю тиранів і патріотів.
Це його природне добриво.
(Т. Джефферсон)*

Постановка проблеми. ХХ століття ознаменувалося не тільки кардинальними суспільно-політичними змінами, а й адміністративно-територіальними змінами на світовій мапі (розпад імперій, падіння політичних режимів та формування самостійних держав). Світ перейшов на новий рівень міжнародних відносин, в основу яких покладено такі чесноти як Гідність, Людяність, Свобода, Повага. Сучасне суспільство доклало чимало зусиль для

утвердження цих принципів. Але, на жаль, історія цивілізацій складається не тільки із добросусідства.

Значний сегмент цього періоду становлять війни. Швейцарець Ж.-Ж. Бабель підрахував, що з 3500 р. до н.е. людство прожило без війн лише 292 роки [15]. Війна, породжена суспільством від початку його існування, еволюціонує разом із ним. Із розвитком суспільства вона набуває нових, інших масштабів, використовується сучасніше озброєння та нові тактично-стратегічні підходи. Але суть війни в основному залишається колишньою.

«Конвенційні» (класичні) війни, із використанням тільки різноманітної зброї та проведенням військових операцій на місцевості, у повітрі чи на воді, уже не забезпечують «потреби» агресора.

Сьогодні основною метою війни є не тільки заволодіння територією іншої держави (таке собі розширення «життєвого простору»), а й боротьба за інтелект. Військові дії сучасної «неконвенційної» («гібридної») війни поєднують тактичні кроки країни нападника по знищенню військового потенціалу противника та стратегічні мотиви часткової або повної руйнації енергетичної та економічної інфраструктури, а також знищення об'єкта агресії національно чи етнічно. Активні бойові дії проти цивільного населення також є складовою шостого покоління воєн. Поряд із уже згаданими елементами «неконвенційної» війни, слід вказати ще одну складову – дипломатичну. Адже для досягнення цілей у війні воюючі сторони активно використовують дипломатію.

У XXI столітті суспільство потрясають військові конфлікти із «грою без правил». З'являється нова форма політико-ідеологічного режиму, що базується на поєднанні окремих рис тоталітаризму, фашизму, нацизму, авторитаризму та із своєрідним «новим» баченням світоустрою – *путінізм*.

Мета статті показати та проаналізувати основні нарративи сучасної московії у війні проти України.

Аналіз наукових праць. Проблематика російсько-українських відносин та їх реалізація під час повномасштабної «гібридної» війни 2022 року саме на стадії ґрунтового та всебічного дослідження науковцями та фахівцями різних сфер (військовими, економістами, публіцистами, тощо). Доволі активно висвітлюють дану проблему вітчизняні та закордонні ЗМІ («Радіо Свобода», «Reuters», «WallStreet Journal», «BBC news», «Українська правда» «Reuters» та ін.).

Серед науковців, які досліджують питання «гібридних» («неконвенційних», «несистемних») воєн, варто виділити працю Є. Магди «Гібридна війна: вижити і перемогти» [9]. У своєму дослідженні автор розкриває феномен «гібридної» війни. Є. Магда ґрунтовно аналізує інструменти «гібридної» війни росії в Україні. Розмаїття засобів ведення «неконвенційної» війни, зокрема російсько-української, та подальший їх розвиток висвітлено у доробку Центру глобалістики «Стратегія XXI» «Війни – XXI: полігібресія Росії» [16]. Аналітичне дослідження «Гібридні Загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства» виводить «гібридні» загрози безпеці України [3]. Значущою колективною монографією фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, у якій висвітлено кризу світової безпеки та показано різновекторність «гібридної» війни росії проти України, стала праця «Світова гібридна війна: український фронт» [13]. Не можна залишати без уваги і значення культурного компоненту в умовах війни. Це питання зокрема досліджує Л. Сорочук. Авторка вказує на особливості творення культурного простору українства в сучасних умовах, враховуючи виклики глобалізованого світу та загрози «руського мира» [14].

Виклад основного матеріалу. Кожна нація проходить у процесі власного становлення складні державотворчі етапи. Сьогоднішня української державності яскравий тому приклад. Адже, після проголошення незалежності 24 серпня 1991 року, більшість українців були впевнені у подальшому мирному державному будівництві. Однак, великоімперські шовіністичні амбіції північного сусіда призвели до повномасштабної війни. Аналізуючи причини війни росії проти України, ми впевнені, що корінням вони сягають не початку путінського правління, а набагато глибше.

Історично склалося, що московія протягом усього свого існування не могла сприйняти першості та прогресивності України на ґрунті націотворення та формування суспільства на засадах демократії. Уже з перших століть московити прагнуть підкорити українців не тільки територіально, а й інтелектуально. «Копія хоче знищити оригінал» [8]. Ця тенденція яскраво проявилася у період становлення та розквіту путінізму, який «...взяв на озброєння ідеологію Олександра Дугіна, що у своїй основі має уявлення про особливість та цивілізаційну вищість росії, містить геополітику євразійства та установки на світове домінування росії» [6]. Рашистська ідеологія «єгоцентричного порятунку світу» веде до руйнування усіх міжнародних стандартів цивілізаційного співіснування. Світове співтовариство знову зіткнулося із явищем геноциду, але тепер уже українства.

«Неконвенційна» війна сучасної московії проти України розпочалася ще задовго до 24 лютого 2022 року та 20 лютого 2014 року. Якщо порівнювати державотворчі процеси в Україні та росії, то остання практично не змінила свої суспільно-політичні орієнтири за період президентства Б. Єльцина. Для країни, у якій історично не було досвіду демократії, 8 років дуже короткий термін. Крім того, стереотип «великої і могутньої» залишився серед світової спільноти надовго. Із приходом до влади путіна, з'являється своєрідне ностальгічне Дежавю «збирача земель союзних». У концентрованому вигляді цю ностальгію ще 2005 р. висловив путін у посланні федеральним зборам російської федерації: «...маємо визнати, що розпад Радянського Союзу став найбільшою геополітичною катастрофою століття. Для російського ж народу він став справжньою драмою. Десятки мільйонів наших співгромадян та співвітчизників опинилися за межами російської території» [5]. Україна ж прагне остаточно позбутися ілюзорного статусу «братнього народу».

Першим кроком, який не сподобався москві і змусив подивитися на Україну, не тільки як на об'єкт власних бажань, але й і як на ворожий суб'єкт, що може знищити саму об'єднавчу ідею, була Помаранчева революція 2004 року. Здавалося бажання українців бути частиною європейського простору є цілком природнім. Другим «вагомим» аргументом у побудові відносин росія – Україна стала Революція Гідності. Це призвело до просування

концепту «порятунку російськомовного населення», яке зазнає утисків та гонінь від «Київського праворадикального режиму».

Починаючи з 20 лютого 2014 року сучасна московія своїми діями дискредитує Україну. Уже тоді росія діяла відповідно до так званої «доктрини Герасімова» (січень 2013 року). «Правила війни» суттєво змінилися, – стверджував Герасимов, – зросла роль невійськових засобів у досягненні політичних та стратегічних цілей, які у низці випадків за своєю ефективністю значно перевершили силу зброї» [11]. Країна-агресор уже починає готуватися до війни. особливо через засоби «інформаційної війни», «зомбування» населення через одержавлені ЗМІ тощо» [17, с. 63]. Отож, основна ставка робиться, в першу чергу, на інформаційно-пропагандистські методи. На основі досліджень у «неконвенційній» війні «співвідношення 4:1 на користь невійськових методів інвазії» [10, с. 89].

Починаючи ще з 2005 року росія на міжнародній арені формує образ України як непорядного партнера по транзиту газу, не надаючи жодних вагомих доказів. Дехто із дослідників, зокрема Ганна Сасин, вважає, що вперше проти України було застосовано інформаційну складову «гібридної» війни у 1994 році. Спотворена інформація про неможливість утримання Україною ядерного потенціалу посприяла без'ядерному статусу нашої держави [12, с. 20].

Інформаційну складову росія активно використовує у війні проти України. Про масштаби інформаційної війни, розгорнуті Росією проти України, найточніше сказав Головнокомандувач об'єднаних Збройних сил НАТО в Європі Ф.Брідлав: «Це найбільш дивовижний інформаційний бліцкриг, який ми коли-небудь бачили в історії інформаційних воєн» [5].

За допомогою ЗМІ формується образ «зовнішнього ворога»–України. У російському істеблїшменті активно пропагуються тези про «штучно» створену українську державу, неіснування української нації, «гоніння» та «утиски» в Україні російськомовного населення та росіян. Для пояснення необхідності проведення так званої «військової спецоперації», кремль продукує у суспільну свідомість ідею «порятунку» росії та світу від Заходу, США і НАТО, які керують Україною. Законно обрану українцями владу російські ЗМІ та пропагандисти називають «Київським фашистським режимом», «хунтою», а українців – «нацистами». Очевидно, для відволікання уваги власного народу від невирішеності внутрішніх проблем, російська влада вкотре, нехтуючи історією, оголошує «хрестовий похід» проти незалежної України. У цьому випадку вона свідомо підмінє поняття «національної самоідентифікації» на «нацизм».

Наративи «гібридної» війни показали ще один концептуальний аспект російського вторгнення в Україну. У 2014 році, анексуючи Крим, держава-агресор використала у своїй тактиці концепцію «трьох

кварталів». Як зазначає В. Горбулін: «її суть зводиться до того, що сучасний вояка має бути готовим: в одному кварталі – вести загальновійськовий бій, у другому – здійснювати поліцейські функції, у третьому – виконувати гуманітарні місії. Проте там зазначена концепція була реалізована... в «зворотньому» її вимірі. Спочатку «зелені чоловічки» з'явилися в Криму як виконавчі квазі-«гуманітарної» місії із забезпечення «прав російського/російськомовного населення» ... поступово перейшли до виконання функцій квазі-«поліцейських» із забезпечення потрібного Москві проведення «референдуму». Невдовзі вони вже виконували і квазі-«військові» функції із силового нав'язування виконання результатів «референдуму» [5].

Прагнення росії зреалізувати дану модель «визволення» потерпіли фіаско не тільки у 2014 році на півдні та сході України, а й після 24 лютого 2022 року.

Ще одним наративом війни росії в Україні є заявлена іще у березні 2014 року путіним теорія «боротьби із неонацистами». На одній із прес-конференцій він заявив: «...Если мы примем такое решение, то только для защиты украинских граждан. И пусть попробует кто-то из числа военнослужащих стрелять в своих людей, за которыми мы будем стоять сзади. Не впереди, а сзади. Пускай попробует стрелять в женщин и детей. Я посмотрю на тех, кто отдаст такой приказ в Украине» [18]. Це практично відверте висловлювання про використання цивільного населення у військових діях. Сьогодні ми бачимо практичну реалізацію основного змісту цієї тези. Військові рф, порушуючи усі міжнародні норми ведення війни, тотально і цілеспрямовано знищують українських цивільних людей. Рашистська пропаганда і ЗМІ подають це як виконання місії з «денацифікації» України. Знищення ж цивільної інфраструктури (шпиталів, шкіл, садочків, житлових будинків, тощо) проводиться під гаслом «демільтаризації». Навіть на міжнародному рівні росія подає фейкову інформацію про нібито дислокування військових штабів, баз та складів у об'єктах цивільного призначення. До того ж, окрім, голосливих заяв сучасна московія ніяких доказів на надає.

Світова спільнота у період російсько-української війни стала об'єктом ядерного шантажу з боку росії. 24 лютого 2022 року керівник рф заявив: «Росія – одна з найпотужніших ядерних держав світу та володіє перевагами у низці новітніх видів озброєнь. У зв'язку з цим ні у кого не має бути сумнівів у тому, що прямий напад на нашу країну призведе до розгрому та жахливих наслідків для будь-якого потенційного агресора» [4].

Окупація Енергодару та встановлення контролю над Запорізькою АЕС, постійне нагнітання ситуації навколо цивілізаційної ядерної безпеки путіністи використовують для впливу та залякування суспільства. Цими кроками вони прагнуть обмежити (ба навіть заборонити) надання допомоги Україні країнами-партнерами.

На тлі ядерного шантажу, кремлівська влада вдається до знищення енергетичної системи України точковими ударами. Європейська спільнота також відчула на собі енергетичні «реверанси» путіна. Зменшення об'ємів постачання газу в Європу, зупинка газопроводу «Північний потік-1» – це цілеспрямована гра російського диктатора. Мета цих кроків налякати не тільки українців, а й світ. Змусити Захід відмовитися від допомоги Україні, послабити або й зняти санкції. Енергетичний наративізм росії не призведе до відновлення її позицій у сфері торгівлі енергоносіями. Світ уже почав формувати партнерські відносини з іншими країнами постачальниками газу та нафти.

Прагнення росії у будь-який спосіб диктувати свої умови співіснування вона спробувала реалізувати. У ході військових дій рашисти заблокували чорноморські порти України, створивши небезпеку світової продовольчої кризи. Зерновий шантаж сучасна московія, вочевидь, хотіла використати для дискредитації України. Ріст цін на зернові та продукти харчування неабияк сколихнув міжнародну громадськість. У переговорному процесі за участі Туреччини та ООН росія пішла на підписання «Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів» з Україною. На цей крок росія пішла після втрати ініціативи на морі. Обміняти опудало «слави руських моряков» кремль вирішив на імідж росії-«рятувальниці» від глобальної продовольчої кризи [2]. Але наратив шантажу і маніпулювання знову проявляється у міжнародному дискурсі з боку росії. Ще до вибухів у тимчасово окупованому Севастополі 29 жовтня 2022 року, кремль уже почав заявляти про свій вихід із «зернової угоди». Мотивацією до такого кроку він вказував на нібито терористичні дії з боку України, зокрема ЗСУ. Результат участі країни-агресора передбачуваний – 29 жовтня вона виходить із «зернової угоди». Рефлексія аграрного сектора на цей крок буде доволі невтішною, навіть для самої росії, яка також є експортером збіжжя. Причина криється в продовольчій інфляції, яка з початку російської агресії становить понад 30% на рік. А в деяких країнах інфляція може сягати більше 100%, тобто ціни зросли вдвічі [7]. Тепер вирішення цієї проблеми залежить від реакції та дій не тільки України, а й світу.

Висновки. Таким чином, на межі ХХ-ХХІ століть система світової безпеки зазнала кардинальних змін, які були зумовлені завершенням «холодної» війни та початком формування нових держав на пострадянському просторі. Процес ліквідності біполярного світу посилив реваншистські геополітичні тенденції у правонаступниці ССРСР. З початку 2000-х на теренах РФ починає формуватися новий політичний режим – *путінізм*. Зростаючі великоімперські амбіції кремля починають все потужніше окреслювати політичні наративи стосовно колишніх пострадянських республік, особливо

України. Євроінтеграційна складова політичного курсу України та прагнення долучитися до партнерства з Північним Альянсом (із подальшою участю в ньому) спричинили розгортання «неконвенційної» («гібридної») війни росії проти нашої держави. У ході цієї війни агресор поєднує активні військові дії (на суші, на морі, в повітрі) із невійськовими засобами: поширенням дезінформації; ядерним, енергетичним та продовольчим шантажем, але Україна з перших днів війни змінила її хід, показавши свою стійкість у боротьбі з ворогом за свою незалежність.

Конвенційне завершення війн і – мир, що залежить від багатьох чинників. У військовій складовій Україна і надалі отримуватиме допомогу від країн-партнерів, але основою миру, й доволі вагомою, залишається інформаційна складова. Ми переконуємося, що сучасна московія з кожним днем стає закритою в світовому інформаційному просторі. Нині Україні, що дуже важливо, потрібно не тільки звільняти свої території, не зважаючи на шантаж, що використовується ворогом, а й вистояти політично, не давши нав'язати українцям волю кремля.

1. Антипенко Ірина. Гібридна війна в Україні як ризикоутворюючий чинник глобалізації. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/45/44>
2. Бурковський Петро. Які ризики для України не врахували в угоді про експорт зерна? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/23/689535/>
3. Гібридні Загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства. Аналітичний документ.
4. Горбатенко Сергій. Чи змінює Москва загарбницьку риторику після невдалого бліцкригу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rytoryka-kremlya-zminy/31723868.html>
5. Горбулін Володимир. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. URL: https://zn.ua/ukr/internal/gibridna-viyna-yakklyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu_.html
6. Дацюк Сергій. Що таке рашизм? URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/>
7. Забожко Тетяна. Вихід Росії із зернової угоди: чи вдасться відновити експорт та чи є альтернатива. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20221030-vyhid-rosiyi-iz-zernovoyi-ugody-chy-vdastsya-vidnovyty-eksport-ta-chy-ye-alternatyva/#>
8. Левус Андрій. Війна сенсів. URL: <https://ukrnationalism.com/publications/4646-viina-sensiv.html>
9. Магда Є.В. Гібридна війна: виклики і перемоги: монографія. Харків: Vivat, 2015. 304 с.
10. Рущенко І.П., Рущенко Ю.І. Гібридна агресія та громадянський спротив у Харкові 2014 р.: уроки першої фази російсько-української війни. *Український соціум*. 2016. № 3 (58). С. 88–99.

11. Самигін Денис. Терор як покликання: як з 2014 втілювалася «Доктрина Герасимова». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3539666-terror-ak-poklikanna-ak-z-2014-vtiluvalasa-doktrina-gerasimova.html>
12. Сасин Г.В. Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір). *Грані*. 2015. № 3 (119). С. 18–23.
13. Світова гібридна війна. Український фронт. Колективна монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
14. Сорочук Людмила. Роль національної культури у деконфліктизації українства. *Українознавчий альманах*. 2020. Випуск 27. С. 129–134. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/391/375>
15. Требін М.П., Чернишова Т. О. Еволюція війн криз призму революцій у військовій справі. URL: <https://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasna-viyna-gumanitarniy-aspekt/9.pdf>
16. Центр глобалістики «Стратегія XXI». «Війни – XXI: полігібриєсія Росії». URL: <https://geostrategy.org.ua/storage/app/public/files/nodes/1/book/1/Xa8si15867659506KcE7.pdf>
17. Цюрупа М. Питання визначення сутності «гібридної війни»: на прикладі збройної боротьби на Сході України (середина 2014 – кінець 2015 рр.). *Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 5–6 (79–80). С. 56–65.
18. Интервенция по-путински: российские войска будут стоять за спинами украинских женщин и детей. URL: <https://fakty.ua/ru/177874-intervenciya-po-putinski-rossijskie-vojska-budut-stoyat-za-spinami-ukrainskih-zhencshin-i-detej>
5. Horbulin Volodymyr. "Hibrydna viina" yak kliuchovyi instrument rosiiskoi heostrategii revanshu ["Hybrid war" as a key tool of the Russian geostrategy of revenge]. URL: https://zn.ua/ukr/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu_.html (in Ukrainian).
6. Datsiuk Serhii. *Shcho take rashyzm?* [What is russism?]. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/> (in Ukrainian).
7. Zabožhko Tetiana. *Vykhid Rosii iz zernovoi uhody: chy vdastsia vidnovyty eksport ta chy ye alternatyva* [Russia's exit from the grain agreement: will it be possible to resume exports and is there an alternative]. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20221030-vyhid-rosiyi-iz-zernovoyi-ugody-chy-vdastsya-vidnovyty-eksport-ta-chy-ye-alternatyva/#> (in Ukrainian).
8. Levus Andrii. *Viina sensiv* [A war of meanings]. URL: <https://ukrnationalism.com/publications/4646-viina-sensiv.html> (in Ukrainian).
9. Mahda Ye.V. (2015) *Hibrydna viina: vyklyky i peremohy* [Hybrid warfare: challenges and victories: a monograph]. Kharkiv: Vivat, 304 p. (in Ukrainian).
10. Rushchenko I. P., Rushchenko Yu. I. (2016). *Hibrydna ahresii ta hromadianskyi sprotyv u Kharkovi 2014 r.: uroky pershoi fazy rosiisko-ukrainskoi viiny* [Hybrid aggression and civil resistance in Kharkiv in 2014: lessons from the first phase of the Russian-Ukrainian war]. *Ukrainskyi sotsium*. № 3 (58). Pp. 88–99. (in Ukrainian).
11. Samyhin Denys. *Teror yak poklykannia: yak z 2014 vtiliuvalasia «Doktryna Herasymova»* [Terror as a vocation: how the Gerasimov's Doctrine has been implemented since 2014]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3539666-terror-ak-poklikanna-ak-z-2014-vtiluvalasa-doktrina-gerasimova.html> (in Ukrainian).

References

1. Antypenko Iryna. *Hibrydna viina v Ukraini yak ryzykoutvorivniuchy chynnyk hlobalizatsii* [Hybrid war in Ukraine as a risk-creating factor of globalization]. URL: <https://doi.org/10.33990/20704011.65.2020.226416>(in Ukrainian) (in Ukrainian).
2. Burkovskiy Petro. *Yaki ryzyky dlia Ukrainy ne vrakhuvaly v uhodi pro eksport zerna?* [What risks for Ukraine were not taken into account in the grain export agreement?]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/23/689535/> (in Ukrainian).
3. *Hibrydni Zahrozy Ukraini i suspilna bezpeka. Dosvid YeS i Skhidnoho partnerstva. Analychnyi dokument* [Hybrid threats to Ukraine and public security. The experience of the EU and the Eastern Partnership. Analytical document].
4. Horbatenko Serhii. *Chy zminiuie Moskva zaharbyntsku rytoryku pislia nevdaloho blitzkryhu* [Is Moscow changing its aggressive rhetoric after the failed blitzkrieg?]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rytoryka-kremlyazminy/31723868.html> (in Ukrainian).
12. Sasyn H.V. (2015). *Informatsiina viina: sutnist, zasoby realizatsii, rezultaty ta mozhylyosti protydii (na prykladi rosiiskoi ekspansii v ukrainskyi prostir)* [Information war: essence, means of implementation, results and countermeasures (on the example of Russian expansion into Ukrainian space)]. *Hrani*. № 3 (119). Pp. 18–23. (in Ukrainian).
13. *Svitova hibrydna viina. Ukrainskyi front. Collective monohrafiia / za zah. red. V. P. Horbulina*. (2017) [World hybrid war. The Ukrainian front. Collective a monograph by general red. V. P. Horbulin]. Kyiv: NISD, 496 p. (in Ukrainian).
14. Sorochuk Liudmyla. (2020). *Rol natsionalnoi kultury u dekonfliktyzatsii ukrainstva* [The role of national culture in the de-conflicting of Ukrainianess]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vyp. 27. Pp. 129–134. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/391/375>
15. Trebin M.P., Chernyshova T. O. *Evolutsiia viin kriz pryзму revoliutsii u viiskovii spravi* [The evolution of wars through the prism of revolutions in military affairs]. URL: <https://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud>

- conf/suchasna-viyna-gumanitarniy-aspekt/9.pdf (in Ukrainian).
16. Tsentr hlobalistyky «Stratehiia XXI» «Viiny – XXI: polihibresiiia Rosii» ["Wars - XXI: Russia's poly- hibratation"] URL: <https://geostrategy.org.ua/storage/app/public/files/nodes/1/book/1/Xa8si15867659506KcE7.pdf> (in Ukrainian).
 17. Tsiurupa M. (2015). *Pytannia vyznachennia sutnosti «hibrydnoi viiny»: na prykladi zbroinoi borotby na Skhodi Ukrainy (seredyna 2014 – kinets 2015 rr.)* [The question of defining the essence of "hybrid war": on the example of the armed struggle in the East of Ukraine (mid-2014 - end of 2015)]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh ta etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy.. Vyp. 5–6 (79–80)*. Pp. 56–65. (in Ukrainian).
 18. *Intervenciya po-putinski: rossijskie vojska budut stoyat za spinami ukrainskih zhenshhin i detej* [Putin-style intervention: Russian troops will stand behind the backs of Ukrainian women and children]. URL: <https://fakty.ua/ru/177874-intervenciya-po-putinski-rossijskie-vojska-budut-stoyat-za-spinami-ukrainskih-zhencshin-i-detej> (in Russian).